

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядаються теоретико-методологічні основи професійного становлення особистості вчителя, обґрунтовано сутність поняття «професійне становлення»; шляхом аналізу наукових джерел досліджено генезу категорії «професійне становлення», виявлено особливості професійного становлення майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Ключові слова: професійне становлення особистості вчителя, майбутній учитель музичного мистецтва.

The article considers the theoretical and methodological features of professional formation of the personality of the teacher; the essence of the concept of «professional formation» is given; using the analysis of scientific sources genesis of the categories of professional formation and the peculiarities of professional formation of the future music teacher are studied;

Key words: professional formation of the personality of the teacher, a teacher of music.

Соціально-економічні зміни в Україні, входження її в європейський освітній простір, упровадження основних положень Болонської конвенції в національну освіту, реформування системи освіти актуалізують проблему професійного становлення висококваліфікованих фахівців мистецької сфери, творчий та інтелектуальний розвиток яких є обов'язковою умовою для здійснення інноваційної діяльності. В умовах запровадження багаторівневої освіти у вищих мистецьких навчальних закладах особливої ваги набуває проблема підготовки майбутніх учителів музики широкого профілю, професія яких поєднує риси та вміння педагога-виконавця, концертмейстера-ілюстратора, диригента-керівника колективу, соліста-вокаліста, лектора-музикознавця, педагога-просвітника, носія духовної культури та естетичного смаку.

Базовими для обґрунтування проблеми професійно-особистісного становлення майбутнього вчителя є педагогічні дослідження І. Беха, С. Вершловського, Е. Зеєра, В. Кравцова, В. Радула, В. Сластьоніна тощо. Окремі аспекти професійної підготовки та професіоналізму вчителя музики висвітлено в працях Е. Абдулліна, Л. Арчажнікової, Г. Дідич, Л. Коваль, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької та ін.

Педагогічна наука має в своєму арсеналі дисертаційні роботи, присвячені проблемам професійного становлення вчителів мистецьких дисциплін, зокрема досліджено теоретико-методичні основи професійної підготовки вчителя музики (Я. Сверлюк), професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін (В. Орлов), професійно-особистісне становлення майбутнього вчителя музики (А. Петелін).

Мета написання статті полягає у дослідженні важливої наукової категорії «професійне становлення особистості вчителя», обґрунтуванні сутності даного поняття та виявленні особливостей професійного становлення майбутніх учителів музичного мистецтва.

Аналіз досліджень зарубіжних і вітчизняних учених виявив неоднозначність у визначенні змісту поняття «професійне становлення», зумовлених складністю об'єкта дослідження. Відомо, що будь-яке явище в процесі свого існування проходить однакову стадіальність – «і – m – t»: «і» (initium) – зародження, становлення; «m» (mover) – рух, зрілий, досконалий вигляд; «t» (terminus) – трансформація, перехід у нову якість [1].

Автори сучасних філософських і психолого-педагогічних словників розглядають категорію становлення з різних сторін, зокрема, як категорію діалектики, що означає процес формування будь-якого матеріального або ідеального об'єкта, яка передбачає перетворення можливості в дійсність у процесі розвитку; як процес переходу від одного ступеня розвитку до іншого, момент взаємоперетворення протилежних і разом з тим взаємопов'язаних моментів розвитку; як набуття нових ознак і форм у процесі розвитку, наближення до окресленого стану характеру, особистості, мислення; як процес розвитку, в якому індивід бере на себе відповідальність за максимально повну реалізацію свого потенціалу; як «становлення соціальної зрілості» – характер змінюваності соціальної зрілості, зокрема її розвитку, безперервний перехід якості, що відповідає одному (нижчому) рівневі, в іншу, тобто в якість, що відповідає вищому рівневі соціальної зрілості [9: 253].

«Становлення» як філософська та психолого-педагогічна категорія відображає процес діалектичного переходу від одного ступеня розвитку до іншого, взаємоперетворення протилежних і

разом з тим взаємопов'язаних моментів розвитку. У філософії світовий процес розглядався як «виникнення – становлення – знищення».

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури дає нам змогу інтерпретувати поняття «професійне становлення особистості» як багатогранний процес професійного та особистісного розвитку фахівця, детермінований вимогами сучасної освіти, який відбувається протягом усього життя й характеризується якісними змінами: набуттям важливих професійно-особистісних якостей, необхідних для обраної спеціальності.

Концептуальні ідеї професійного становлення особистості вчителя полягають у розкритті природи та умов реалізації особистісно-розвивальних функцій навчально-виховного процесу, у визначенні цільових, змістових та процесуальних характеристик професійної педагогічної освіти (етапи), системи професійної підготовки майбутніх учителів, що передбачає її цілеспрямованість, безперервність професійного розвитку і самовдосконалення особистості вчителя.

Термін «професійне становлення вчителя» в психології та педагогіці використовується досить широко. Е. Зеєр, К. Левітан розуміють професійне становлення особистості вчителя як вирішення професійно значущих, більш ускладнених завдань – пізнавальних, морально-етичних та комунікативних, у процесі чого вчитель оволодіває необхідним комплексом, пов'язаним з його професією, ділових та моральних якостей. Становлення особистості вчителя – не тільки накопичення знань, а постійне вдосконалення самої особистості, її морально-етичних та професійно-педагогічних якостей [4; 5].

Відповідно до соціально-педагогічної концепції С. Вершловського [3], у професійному становленні вчителя перевага надається соціально-педагогічним характеристикам особистості вчителя серед яких: соціальна активність як сутнісна властивість індивіда, найважливіша якість особистості; гуманістична орієнтація, що відповідає глобальним змінам у сучасному світі; критичність мислення як прояв аналітичного підходу до процесу пізнання, оцінки оточуючої дійсності; залучення педагога до процесу взаємодії та співробітництва. Отже, вченими визначено соціально-педагогічні характеристики особистості вчителя, які доповнюють зміст і структуру професійного становлення.

Сучасна педагогічна наука досліджує категорію «професійне становлення вчителя» і визначає його етапи. І. Бех зауважує, що професійне становлення в сучасних соціальних умовах повинно починатися з формування в студентів-майбутніх учителів ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності і виділяє його етапи: 1) знайомство з майбутньою професійною діяльністю і створення уявлення про неї; 2) формування реального уявлення про професіонала з обраної спеціальності; 3) формування ціннісних уявлень; 4) складання «образу себе як професіонала» [2: 268].

Е. Зеєр трактує професійне становлення як «життєвий шлях» професіонала, який включає п'ять стадій професіоналізації: 1) оптація (від лат. «optatio» – бажання, вибір) – вибір професії з урахуванням індивідуально-особистісних і ситуативних особливостей; 2) професійна підготовка – набуття професійних знань, навичок і умінь; 3) професійна адаптація – входження в професію, освоєння соціальної ролі, професійне самовизначення, формування якостей і досвіду; 4) професіоналізація – формування позицій, інтеграція особистісних і професійних якостей, готовність до виконання обов'язків; 5) професійна майстерність – реалізація особистості в професійній діяльності [4].

В. Радул розглядає професійне становлення особистості вчителя як процес, зумовлений взаємодією простору педагогічної діяльності, культурного простору і простору особистісного самодійснення; а також розвиток особистісних професійно необхідних якостей і характеристик, професійної культури і компетентності майбутнього вчителя як процес оволодіння засобами вирішення професійно-педагогічних завдань і моделями їхнього розв'язання [8: 5,6]. Вчений виділяє такі етапи професійного становлення вчителя: 1) виникнення і формування професійних намірів; 2) професійне навчання як основа обраної спеціальності; 3) входження в професію; 4) часткова або повна реалізація в самостійній професійній діяльності. Результатами кожного етапу, на думку дослідника, є професійне самовизначення, професійна (педагогічна) майстерність, професійна компетентність [8: 125].

Професійне становлення майбутніх учителів музичного мистецтва в широкому сенсі являє собою систему уявлень, концепцій, ідей, понять щодо розвитку особистості фахівця, його культури на певних етапах професійної підготовки і музично-педагогічної діяльності. У вузькому розумінні – це система знань про індивідуальні та особистісні якості вчителя, механізми самопізнання й самовдосконалення, шляхи вирішення проблем, що виникають у музично-педагогічній діяльності, професійному становленні, та способи їх подолання.

У безперервному процесі професійного становлення вчитель музики – поняття багатогранне, широкопрофільне, що в соціальному плані представляє синтез окремих професій (педагога, психолога, вихователя, інструменталіста, вокаліста, диригента, аранжувальника, композитора, артиста, режисера, сценариста тощо), який вибирає умови професійної діяльності, особливості особистісних характеристик, соціальний статус, образ життя, професійну самореалізацію та самоствердження.

Не втрачає своєї актуальності вислів Б. Асаф'єва: «Музичний педагог у загальноосвітній школі не повинен бути «спецом» в одній якійсь музичній галузі. Він повинен бути і теоретиком, і регентом, але в той же час і музичним істориком, і музичним етнографом, і виконавцем, володіти інструментом, щоб завжди бути готовим спрямувати увагу в той чи інший бік» [1: 65].

Г. Падалка асоціювала вчителя музики в школі з лоцманом у неосяжному океані музики, завдання якого охоплюють широку сферу питань музичного виховання, а головними якостями є самовідданість і ентузіазм, переконаність в необмеженості виховних можливостей величного мистецтва музики, палке бажання і вміння зробити її необхідною всім людям, педагогічна майстерність і творче натхнення [7: 14]. Дослідниця зазначає, що вчитель музики мусить бути митцем, щоб мислити як педагог, і педагогом, що відчуває, як митець.

Професійне становлення, за А. Петеліним, є безперервний процес набуття суб'єктом освіти особистісного досвіду в педагогічній музично-творчій діяльності шляхом трансформації потенційних музичних і педагогічних здібностей в їх самоактуалізації до повної самореалізації в професії. В. Орлов визначає професійне становлення вчителя мистецьких дисциплін як складне й багатомірне явище особистості, що являє собою процес виникнення в особистості тих професійних якостей, яких у неї не було і які відповідають суттєвим вимогам, що висуває професія; етап розвитку професійної культури, на якому професійні якості вже сформовані, але професійна діяльність не набула завершеної форми; рух і розв'язання суперечності між існуючими рефлексивними уявленнями, способами мислення, знаннями, вміннями і навичками художньо-педагогічної діяльності та відсутністю досвіду їх реалізації на практиці [6: 246].

Висновки. Таким чином «професійне становлення вчителя музичного мистецтва» – безперервний процес утворення й трансформації потенційних музичних та педагогічних здібностей, скерованих метою музично-педагогічної освіти задля отримання освітньої кваліфікації «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» та самореалізації і професійного самовдосконалення в майбутній професійній діяльності.

Головними етапами професійного становлення ми визначили: 1) базову музичну освіту та профорієнтацію; 2) професійну підготовку (професіоналізацію); 3) педагогічну практику; 4) самостійну музично-педагогічну діяльність, а результатами цих етапів – мотивацію оволодіння професією, професійне самовизначення; сформованість знань, умінь, навичок, відповідно до цілей музично-педагогічної освіти, одержання освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр», «спеціаліст», «магістр»; самореалізацію, певний рівень професійної компетентності та педагогічної майстерності, досягнення вершин у професійній діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Асаф'єв Б. В. Музыкальная форма как процесс / Борис Владимирович Асаф'єв. – Л. : Музыка, 1963. – 376 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади: наук. видання / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с. – (Твори : в 2 кн. / І. Д. Бех, кн. 2).
3. Вершловский С. Г. О подходах к исследованию структуры профессионально-педагогической деятельности / С. Г. Вершловский, Л. Н. Лесохина. – Л. : НИИ ООВ, 1977. – 203 с.
4. Зеер Э. Ф. Личностно-ориентированное профессиональное образование / Эвальд Фридрихович Зеер. Психология профессионального образования – М. : Ин-т практической психологии : МОДЭК, 1997. – 265 с.
5. Левитан К. М. Личность педагога : становление и развитие / Константин Михайлович Левитан. – Саратов : СГПУ, 1991. – 188 с.
6. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: [монографія. ред. І. А. Зязюна] / Валерій Федорович Орлов – К. : Наукова думка, 2003. – 262 с.
7. Падалка Г. М. Учитель, музика, діти / Галина Микитична Падалка. – К. : Музична Україна, 1982. – 144 с.
8. Радул В. В. Основи професійного становлення майбутнього вчителя: [навч. посібник] / Радул В. В., Кравцов В. О., Михайличенко М. В. – Кіровоград : РВВ КДПУ, 2006. – 216 с.
9. Соціолого-педагогічний словник / [ред.-упоряд. В. Радул]. – К. : «ЕксОб», 2004. – 304 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Локарева Юлія Валеріанівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.